

Мирјана ВОЈВОДА¹, Славољуб ПЕТРОВИЋ²

¹Археолошки институти, Београд; ²Народни музеј, Шабац

НОВАЦ БИТИНИЈСКЕ КОВНИЦЕ НИКЕЈЕ ИЗ БАНОВОГ ПОЉА У МАЧВИ

Апстракт: Народни музеј у Шапцу добио је у посед 44 примерка бронзаних издања битинијске ковнице Никеје. Сви примерци потичу из села Баново Поље са локалитета Дуге њиве и нађени су случајно приликом пољопривредних радова. Међу њима су примерци Александра Севера, Јулије Мамее и Гордијана III. Значајан број пронађених примерака у Бановом Пољу, употпуњује слику о топографији новца Никеје у Србији, и у овом делу западне Мачве и Подриња.

Кључне речи: римско провинцијско ковање, Никеја, Баново Поље, Мачва.

Народни музеј у Шапцу добио је 2011. захваљујући љубазном дародавцу у посед 44 бронзана примерка новца битинијске ковнице Никеје.¹ Не представљају део скупног налаза, већ су појединачно, током дужег временског периода, изоравани приликом пољопривредних радова, а потичу са локалитета Дуге њиве у атару села Баново Поље (СО Богатић). Село се налази у западној Мачви, у доњем току Засавице, удаљено од тока Саве приближно 3,5 км и 8 км северо-источно од ушћа Дрине у Саву. Кроз центар села протиче речица Батар, која се на неких 2,5 км североисточно од села улива у Засавицу. Потес Дуге њиве лежи на левој обали Батра, непосредно пред његовим ушћем у Засавицу (Карта 1).

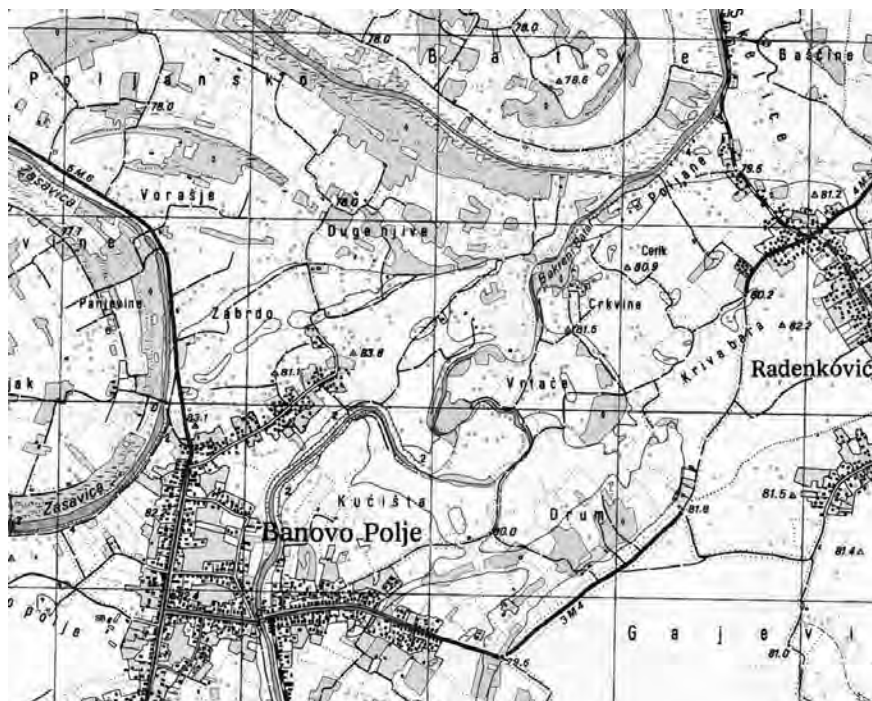
* Чланак представља резултат рада на пројекту: IRS – Виминацијум, римски град и легијски војни логор – истраживање материјалне и духовне културе, становништва, применом најсавременијих технологија даљинске детекције, геофизике, ГИС-а, дигитализације и 3Д визуализације (М. Војвода) (бр. 47018) - Министарство просвете и образовања Републике Србије.

** Мирјана Д. Војвода, е-адреса: mirjana@drenik.net;
Славко Ј. Петровић, е-адреса: slavko015@open.telekom.rs

1 Најљубазније захваљујемо господину Петру Фајфрићу из Шапца, који је новац поклонио Музеју. Поред поменута 44 примерка новца Никеје, господин Фајфрић, поклонио је и један бронзани примерак Александра Севера ископан у битинијској ковници Никомедији. Захвалност дугујемо и колегиници Бојани Борић-Брешковић за њене сугестије и консултације приликом писања рада, као и Вељку Илићу за израду фотографија.

У питању је добро познати локалитет, први пут регистрован давне 1881. године.² Рекогносцирања Мачве и Подриња вршена су педесетих година, да би највећи допринос дали својим истраживањима шездесетих и седамдесетих година прошлог века Миливоје Васиљевић и Војислав Трбуховић, који такође региструју овај локалитет.³ Осамдесетих година се проблематиком и систематизацијом римских налазишта у Мачви и Подрињу бавио Милоје Васић, а у новије време и Славољуб Петровић, који је презентовао налазе новца са ових локалитета.⁴

Карта 1 (секција 427.2.2 Бијељина, детаљ)

По свему судећи, на основу до сада објављених резултата истраживања са терена, на потезу Дуге њиве налазе се остаци викуса или мањег насеља. Осим приметних остатака грађевина, годинама се овде изорава и антички новац, чији се поједини примерци чувају у Народном музеју у Шапцу.⁵ Поред тога, на овом месту су 1992. приликом земљаних радова радници ископали непознату већу количину римског новца, по свему судећи оставу. Налаз је на жалост у највећој мери расут, а у Музеј је доспело осам примерака антонинијана

2 Алексић 1881: 187-188.

3 Васиљевић 1967: 135, бр. 102, 155; *idem* 1972: 181; *idem* 1996: 35-36, Карта 8, бр. 48.

4 Васић 1985: 138, бр. 88; Petrović 2004: 6, бр.1; *idem* 2010: 112, бр. 1.

5 Денар Веспасијана, денар Марка Аурелија, дупондијус Фаустине Старије; денар Елагабала (Петровић 2010: 112).

Проба.⁶ У непосредној близини овог локалитета, са друге, десне обале Батра регистрована су још два римска налазишта – Црквине I и II, најпре опредељена као „мања римска насеља“,⁷ да би касније била дефинисана као виле рустике.⁸ На другом крају Бановог Поља, јужно од центра села, на десној обали Батра, потез Кључеви, конастатована је још једна вила рустика. Према налазима керамике претпоставља се да је настала негде средином II века.⁹ Мало западније, на граници атара Бановог Поља и Црне Баре, откривени су такође остаци виле рустике, уз напомену да је тамо пронађена и остава новца.¹⁰ Резимирајући овај кратак преглед античких налазишта у атару села Баново Поље, долазимо до чињенице да су на овом малом простору регистроване чак четири виле рустике и једно насеље.

Мачва је од II до прве половине V века била значајна пољопривредна регија, густо насељена са великим бројем пољопривредних имања, што су ранији истраживачи у више наврата потврдили. Густ распоред вила и њихов положај указују да је у Мачви и Тамнави била спроведена центуријација.¹¹ Од нешто преко 100 регистрованих вила у овом крају, мањи број је настао средином II, у III и на почетку IV века, док највећи број имања припада средини IV, а поједина и првој половини V века.¹² Погодни природни услови и близина Сирмијума, у највећој мери су утицали на значајан успон пољопривреде у овом крају.

Викус на потезу Дуге њиве, судећи према познатим налазима новца, могао је настати средином II века, али се сигурно најинтензивнији живот одвијао током III века. На ово упућују налази царског ковања Марка Аурелија, Елагабала и Проба, као и провинцијско ковање Никеје Александра Севера и Гордијана III. Поред поменуте растурене оставе новца, налази никејског ковања који су доспели у Музеј представљају највећи познати узорак новца са овог локалитета. Иако не располажемо подацима о археолошком контексту ових налаза, њихово публиковање ће допринети бољем разумевању циркулације провинцијског ковања у Доњој Панонији и суседним провинцијама током III века.

Као што је наглашено, у Народни музеј у Шапцу доспела су 44 бронзана примерка битинијске ковнице Никеје. Од тога, 14 припада Александру Северу (кат. 1-14), два Јулији Мамеи (ковање под Александром Севером, кат. 15-16)

6 Сви антонинијани припадају истом типу ковнице Тицинум (Петровић 2010: 112).

7 Васиљевић 1967: 155; *idem* 1972: 181, п. 19. Аутор наводи да су локалитети на Дугим њивама и Црквине II, можда у уској вези.

8 Васић 1985: 138, бр. 84, 96; Васиљевић 1996: 36, бр. 44, 56.

9 Vasiljević 1980: 208; *idem* 1996: 36, бр. 83; Васић 1985: 128, 139, бр. 123.

10 Једини помен оставе новца на овом месту налазимо код Васиљевића (Васиљевић 1996: 36, бр. 72). Ауторима рада нису познате околности њеног налаза, стога претпостављамо да је Васиљевић податке добио на терену, те да се ради о расутој остави.

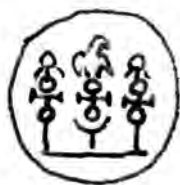
11 Васић 1985: 126; Васиљевић 1996: 37.

12 Виле настале средином II века: Бела Река, Меховине и Баново Поље (Кључеви). Виле из средине III века: Дворска, Доње Црнијево, Кусање, Владимирци, а ближе IV веку и комплекс у Петловачи. Остале регистроване виле датију се у средину IV, а поједине и у прву половину V века (Васић 1985: 128-130).

и 28 Горидијану III (кат. 17-44). Поред познатих аверсних легенди, међу примерцима Александра Севера издваја се један (кат. 4) са М АΥΡΗ ΣΕΥ ... у аверсној легенди уместо М ΑΥΡ ΣΕΥΗ ... као што је уобичајено. Слично је и са једним примерком Гордијана III (кат. 20) где уместо Μ ΑΝΤ ΓΟΡΔΙΑ[ΝΟC] ... стоји Μ ΑΝΤ ΓΟΡΔΑΥΑ[ΝΟC]. Осим поменутих, других особености међу аверсним легендама и представама нема. Другачије је, међутим, са реверсним представама код којих се сусрећемо са више нових варијанти. Сви примерци припадају типовима са војним ознакама, од тога је осам са четири, а остали су са три ознаке. Међу примерцима Александра Севера издвајају се четири реверсна типа са три сигнума (типови 1, 2, 13 (?) и 8), један тип са аквиллом између два сигнума (тип 18) и два примерка код којих није било могуће утврдити тип (са три војне ознаке).¹³ Сви дефинисани типови су познати и појављују се у збирци Музеја града Београда и на виминацијумској некрополи Више гробаља.

Примерци Јулије Мамее заступљени су са два позната мотива (тип 2 и варијанта типа 9ц). Први је познат како из збирке Музеја града Београда тако и са некрополе Више гробаља, док се варијанта 9ц јавља, за сада, само у ковању Александра Севера на једном примерку са некрополе Више гробаља.¹⁴

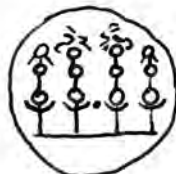
Међу примерцима Гордијана III заступљени су следећи мотиви: три сигнума (тип 5 (?), 9б (?), 11 (?), 12а и 12б), аквила између два сигнума (тип 14, 18, 18а и 18б), аквила између два легионарска каприкорна (тип 24), два легионарска каприкорна између два сигнума (тип 27а, 28, 28а и 28б), каприкорн између два сигнума (тип 30 ?), а у три случаја није било могуће утврдити тип (са три војне ознаке). Типови и варијанте 27 и 28 садрже четири војне ознаке, док су на осталим примерцима три ознаке. Овај релативно мали број примерака Гордијана III пружио је могућност за издвајање чак четири нове варијанте у оквиру типова 18, 27 и 28. У оквиру типа 18 издвојене су две нове варијанте 18а (кат. 30, сл. 1) и 18б (кат. 31, сл. 2), у оквиру типа 27 издвојена је варијанта 27а (кат. 34-35, сл. 3) и у оквиру типа 28 варијанта 28б (кат. 40, сл. 4).

Слика 1

Слика 2

Слика 3

Слика 4

Из овога, изнова, произилази да је неопходно усмерити пажњу истраживача у правцу даљег употпуњавања разгранатих иконографских мотива са војним

¹³ Типови реверсних представа одређени су према Црнобрња 1981: 5-23 и Војвода 2011: 243-256.

¹⁴ Војвода 2011: 248-249, Табела 1.

ознакама на никејским издањима. То је најпре уочио Никола Црнобрња, који је, публикујући налазе новца Никеје из збирке Музеја града Београда, издвојио чак 28 типова на узорку од 155 комада.¹⁵ У скорије време је коаутор овог рада, Мирјана Војвода, на примерцима никејског ковања са виминацијумске некрополе Више гробаља, издвојила међу 290 примерака још четири нова типа и 25 варијанти типова које је раније дефинисао Н. Црнобрња.¹⁶ У исто време појавио се и рад Илије Ивановића који је објавио 15 примерака никејског ковања Александра Севера из збирке Народне библиотеке „Вук Караџић“ из Великог Градишта.¹⁷ Међу ових 15 примерака издваја се један који је аутор правилно определио као варијанту (кат. 9), а припадао би типу 7а.¹⁸ Изузев ове три збирке, новац Никеје није до сада код нас био посебно публикован осим у неколико случајева када се јавља као пратећи материјал на археолошким ископавањима, рекогносцирањима или као део приватне збирке, заступљен са једним или два примерка.¹⁹ Према нашим сазнањима, изванредно већи број примерака никејских ковања налази се још увек непубликован у скоро сваком музеју у Србији.²⁰ Поред тога, обрада нумизматичких налаза са осталих виминацијумских некропола, која је у току, пружиће, по свему судећи, највећи узорак никејских ковања у Србији и надамо се решити извесне недоумице код одређивања реверсних типова са војним ознакама.²¹ Како су већ показали резултати обраде са некрополе Више гробаља, новац Никеје заступљен је са 290 примерака, што представља 10,6 % од свих нумизматичких налаза (царско и провинцијско ковање) и 52 % од укупног броја констатованих примерака провинцијског ковања (555 ком.). Срећна околност је и то што су сви примерци који потичу из Виминацијума пронађени приликом археолошких ископавања, за разлику од

15 Црнобрња 1981: 6, Табела 2.

16 Војвода 2011: 246-247, Слика 2-3.

17 Ивановић 2009: 361-369.

18 Још један примерак у овом раду опредељен је као варијанта типа 8 (кат. 5). Чини се, према фотографији, да се ипак ради о основном типу 7.

19 Омашничка река, 1 ком.: Гордијан III, Сеземча, 1 ком.: Гордијан III (cf. Рашковић 1998: 78, кат. 3, 100, кат. 1); Бован, 2 ком.: А. Север, тип војних ознака 1 и 5 (cf. Рашковић 1998а: 192, кат. 20-21); Клисина и Пустара (Батајница), 4 ком.: Каракала (1) А. Север (3) (cf. Црнобрња, Челекетић 1995: 131, кат. 7, 9-10; *idem* 1998: 234, кат. 4); Светиња (Костолац), 2 ком. неодређена (cf. Иваншевић: 1988: 61, кат. 13-14); Текија, 1 ком.: Гордијан III (cf. Јовановић 2004: 61, кат. 27); Медијана, 1 ком.: Јулија Мамеа (cf. Јанковић-Михалдзић 2008: 52, кат. 113); Царичин град, 1 ком.: Александар Север (?) (cf. Поповић: 1980: 123, кат. 2); Врњачка Бања, 40 ком.: А. Север (17 + 1 инкузни), Гордијан III (4), неодређени (18) + 3 ком.: А. Север (2), Гордијан III (1) (cf. Сариа 1925: 163; *idem* 1926: 199-200; Црнобрња 1987: 71-72, кат. 12-14; Borić-Brešković 2011: 419, n. 46); Равна, 2 ком.: Елагабал (?), А. Север (?) (cf. Petković, Ružić 2005: 115, кат. 1-2); Гомолава, 1 ком.: Гордијан III (cf. Даутова-Рушевљан 1984: 62, кат. 31); Брест-Бешка 2 ком.: А. Север (cf. Даутова-Рушевљан 1989: 89); Idimtum (Медвеђа), 1 ком.: А. Север (?), али је у питању примерак са Викторијом на реверсу а не са војним ознакама (Vasić, Milošević 2000: 179, кат. 97). Колега Адам Црнобрња, у овом броју Нумизматичара, публикује топографију налаза никејског новца са територије града Београда.

20 У току је прикупљање података о овим непубликованим налазима на територији Србије, што је предмет будућег рада.

21 Као што је нпр. случај са типом 32 који није било могуће у потпуности дефинисати због оштећења јединог примерка (cf. Војвода 2011: 249-250, сл. 2).

већине налаза новца Никеје у Србији случајно откривених и често без података о месту налаза.

У првој половини III века у подунавским и балканским провинцијама стекли су се вишеструки услови који су узроковали масовну појаву никејског бронзаног новца у оптицају. Ово је нарочито било изражено током треће и четврте деценије, односно у време владавине Александра Севера и Гордијана III. Никејска издања појављују се спорадично на овим просторима до владавине Каракале, од када су заступљена у нешто већем обиму, а слична ситуација је и са примерцима Елагабала и женских чланова породице.²² Већину налаза никејских ковања представљају емисије Александра Севера и Гордијана III, чинећи 62,89%, односно 28,93% у збирци Музеја града Београда и 79,13%, односно 14,96% на некрополи Више гробаља.²³ Сви примерци у збирци Народне библиотеке „Вук Караџић“ из Великог Градишта припадају поново Александру Северу.²⁴ На појаву велике количине новца Никеје у оптицају подунавских и балканских провинција утицао је, са једне стране, недостатак ситног бронзаног новца сенатских емисија, што је вероватно био и главни разлог за отварање ковнице провинцијског новца у Виминацијуму, а потом и у Сармизегетуси ? (Дакија).²⁵ Запажа се да након 239. године и почетка рада ковнице у Виминацијуму никејска издања готово нестају из оптицаја на територији Горње Мезије и Доње Паноније, где је очито проблем недостатка новца био и највише изражен. Интересантно је запазити да је на некрополи Више гробаља у мањој мери присутан брозани провинцијски новац малоазијских, трачких, доњомезијских и македонских ковница до краја Каракалине владавине. Потом се до владавине Гордијана III појављује у великом проценту новац битинијских ковница Никеје, Никомедије и Јулиполиса, чију улогу у циркулацији након тога преузима виминацијумска ковница.²⁶ Отварање ковнице у Виминацијуму и почетак

22 Cf. *supra* ref. 19; Збирка Музеја града Београда: Каракала (11 ком.), Јулија Домна (1), Јулија Меза (1); некропола Више гробаља: Антонин Пије (1), Каракала (6), Елагабал (5), Јулија Паула (1) (cf. Црнобрна 1981: 9-10, кат. 1-13; Војвода 2011: 248-249, Табела 1).

23 Збирка музеја града Београда: А. Север (95 ком.), Јулија Мамеа (5), Гордијан III (44), Транквилина (2); некропола Више гробаља: А. Север (195 ком.), Јулија Мамеа (6); Гордијан III (37), Транквилина (1) (cf. Црнобрна 1981: 10-19, кат. 4-159; Војвода 2011: 248-249, Табела 1).

24 Ивановић 2009: 363-364, кат. 1-15.

25 Борић-Брешковић 1976: 8, н. 2; О проблему лоцирања ковнице PROVINCIA DACIA са наведеном литературом, cf. Црнобрна 1993: 17-19.

26 На некрополи Више гробаља заступљене су следеће провинцијске ковнице: Фригија: Лаодикеја (Јулија Домна - 1); Киликија: Исаура (Фаустина I - 1); Јонија: Ефес (Гета - 1+1 неодређен); Месопотамија: Каре (Луције Вер - 1); Тракија: Хадрианополис (аутономно ковање - 1, Каракала - 1, Гордијан III - 1), Месембрија (Филип I - 1), Пауталија (М. Аурелије - 2, Фаустина II - 2, С. Север - 2, Каракала - 2, Гета - 2), Перинт (С. Север - 1, Гета - 1), Филиполис (А. Пије - 2), Плотинополис (Фаустина II - 1), Аугуста Трајана (Гета - 1); Доња Мезија: Марцианополис (Каракала - 1), Никополис на Дунаву (Комод - 1, С. Север - 1, Каракала - 1, Плаутила - 1, Елагабал - 1); Македонија: Аполонија (Комод - 1), Koipon Македоније (Клаудије - 1, Нерон - 6, Домицијан - 5, М. Аурелије - 1, Гордијан III - 1, неодређених - 5), Едеса (Август - 1), Филипи (Клаудије - 2, А. Пије - 1), Стоби (Веспасијан - 1, С. Север - 5, Ј. Домна - 6, Каракала - 18, Гета - 1); Битинија: Никеја (за састав никејских емисија на некрополи, cf. *supra*, ref. 22, 23), Јулиополис (Каракала - 1, А. Север - 3, Гордијан III - 2), Никомедија (А. Север - 8+1 неодређен).

циркулације овог новца одмах се одразио на смањен прилив новца Гордијана III из ковнице Никеје.²⁷ Друга занимљивост односи се на македонске ковнице, које су у извесној мери снабдевале Горњу Мезију новцем током прва два века.²⁸ Ковница у Стобима затворена је за време Каракалине владе,²⁹ управо у време када се у Мезији појављује у већој количини у оптицају новац Никеје. Скоро истовремено, за време Елагабала и посебно Александра Севера и Гордијана III, у Македонији се поново кују запажене емисије аутономног новца (Κοῖνον Македоније),³⁰ које очито, за разлику од новца Никеје, нису имале већег удела у циркулацији на територији Мезије у ово време.³¹

С друге стране, највећа концентрација новца Никеје око Виминацијума и уопште дуж Дунавског лимеса повезана је са покретима војних трупа. При одласку или повратку са источних бојишта у Виминацијуму су се задржавали Септимије Север, Каракала, Гордијан III и Александар Север. Виминацијум је у тим приликама примао и војску која је пратила царева, а осим тога су и вексилације легије VII *Claudia* узимале учешћа у овим ратовима.³² Повећано кретање војске током прве половине III века дуж Дунавског лимеса и пута који је од Виминацијума водио до Наиса и даље преко Тракије до Босфора утицало је и на значајну фреквенцију новца из Битиније. Највећа концентрација налаза новца Никеје везана је за ток Дунава (Велико Градиште, Виминацијум, Београд, Земун, Батајница, Нови Бановци, Сурдук, Бешка, Вуковар, Осијек)³³ што указује на значај који је имао овај речни пут не само за трговину него и за потребе војске.³⁴

Савски речни пут у доњем току такође је имао велики економски значај, у првом реду због положаја Сирмијума, о чему сведоче и бројни налази новца,³⁵ између осталих и никејских који су забележени дуж овога пута (Ушће, Хртковци,

27 О процентуалној заступљености примерака А. Севера и Гордијана III ковнице Никеје већ је било речи у тексту.

28 Borić-Brešković 2011: 417-418, n. 34-49.

29 Borić-Brešković 2011: 411, n. 3.

30 Kos 1998: 225.

31 На некрополи Више гробаља забележен је само један примерак аутономног македонског ковања из овог времена (Гордијан III), cf. *supra*, ref. 26.

32 Mirković 1968: 70, ref. 115-117.

33 В. Градиште, Виминацијум, Београд, Земун, Батајница, Нови Бановци, Сурдук, Вуковар (Црнобрња 1981: 6, табела 1); само за В. Градиште (Ивановић 2009: 361-369); поред 4 примерка из збирке Музеја града Београда, са територије Нових Бановаца потиче и 119 примерака Никеје (од Каракале до Гордијана III) који се налазе у Археолошком музеју у Загребу (Brunšmid 1907: 16). Бруншмид наводи у истом раду да се у Музеју налази још 239 примерака Никеје (већином А. Север и Гордијан III) од којих се за 179 зна да потичу са 12 налазишта у Славонији (*idem* 1907: 16, ref. 4); Из Осијека потиче 18 ком. никејских ковања (Каракала - 1, Елагабал - 2, А. Север - 11, Јулија Мамеа - 1, Гордијан III - 3) (Celestin 1904: 24, cat. 1-18; Brunšmid 1907: 15-16, ref. 5); само за Виминацијум (Војвода 2011: 247).

34 Жива трговина одвијала се воденим путем између истока и запада царства. У Виминацијуму је епиграфски потврђен *nauclerus*, власник бродова. Натпис потиче са краја II или почетка III века (Mirković 1968: 142, ref. 67).

35 О нумизматичким налзима овог дела Посавља, cf. Црнобрња 1992: 152-158; Borić-Brešković, Crnobrnja 2008: 13-14, ref. 23; Петровић 2010: 107-143; Поповић 1997: 17-35.

Сремска Митровица, Баново Поље).³⁶ На интензиван развој пољопривреде у овој области утицала је, поред природних услова, свакако близина Сирмијума као најважнијег центра у овом делу Доње Паноније. Сирмијум је представљао природну раскрсницу путева, од којих је један правац ишао ка Сингидунуму, десном обалом Саве, преко Дебрца и Ушћа.³⁷ Осим пољопривреде на економски развој овог краја у великој мери утицало је и рударство у области Подриња и са тим у вези и друга важна комуникација која је спајала Сирмијум и Салону.³⁸ Поред ова два главна пута постојала је у Мачви читава мрежа комуникација, локалних путева, која је повезивала пољопривредна имања и мања насеља.³⁹ Насеље на Дугим њивама у Бановом Пољу сигурно је било у тесној вези са поменутих вилама у непосредној близини (Црквине I, II и Кључеви) и могуће је да су ту живели радници запослени на суседним поседима.⁴⁰ Шире, сигурно је стајало у вези и са другим поседима у околини и свакако Сирмијумом као центром у који су се сливала добра и где се трговало. Налаз новца ковнице Никеје из Бановог Поља, иако непотпун у смислу контекста налаза, представља значајан прилог употпуњавању топографије ових налаза на територији Србије

36 Ушће: поред објављених примерака (4 ком., cf. Црнобрња 1981: 6, табела 1) обавештени смо од колеге Адама Црнобрње да је Музеј града Београда ове године дошао у посед 30 примерака никејских ковања, што са старијим аквизицијама, износи нешто преко 50 комада. Захваљујемо Адаму Црнобрњи на подацима; Хртковци: cf. *supra*, ref. 19; Сремска Митровица: у Музеју Срема налази се око 20-так примерака никејских емисија из времена А. Севера. На информацији захваљујемо колеги Павлу Поповићу.

37 Васић 1985: 130, н. 68, за трасу пута н. 69.

38 О значају рударства у Подрињу до сада је доста писано, а најзначајнији допринос овој теми дао је Слободан Душанић у неколико сјајних радова. Област подрињских рудника рано прераста у рудничку територију царског домена (*Argentaria*). Потом је овај регион, који су делиле провинције Панонија и Далмација, шездесетих година II века био спојен под управу центенарија са седиштем у Домавији и титулом *procurator argentariarum Pannonicarum et Delmaticarum*. Експлоатација је вероватно започета још у I веку, али се посебно развија у време Трајана и Хадријана, када су шпански рудници већ били исцрпени (Dušanić 1977: 66, 86-87; *idem* 1980: 21, 49; Васић 1985: 125-126; Borić-Brešković, Arsenijević 2008: 95-97).

39 Васић 1985: 130.

40 Васиљевић 1996: 37; О питањима слободних сељака, колона и организацијом радне снаге на пољопривредним имањима, и са тим у вези повезаним викусима (Васић 1985: 127-128, н. 27-37).

КАТАЛОГ/CATALOGUE

Референце/References:

BMC Greek

W. Wroth, *A Catalogue of Greek Coins in the British Museum. Catalogue of Greek Coins. Pontus, Paphlagonia, Bithynia and King of Bosphorus*, London 1889: British Museum Trustees.

Weiser

W. Weiser, *Katalog der Bithynischen Münzen der Sammlung des Institus für Altertumskunde der Universität zu Köln*, Bd. 1, Nikaia, Opladen: Westdeutscher Verlag.

N.C.

Н. Црнобрња, Новац града Никеје у нумизматичкој збирци Музеја града Београда, *Годишњак града Београда XXVIII*: 5-23.

V.G. = Više Grobalja⁴¹

Скраћенице/Abbreviations:

Тип аверсне представе/ Obverse type	A (Биста обучена на десно, глава са ловоровим венцем/ Bust draped, right, head laureate);
	B (Биста обучена на десно, глава са радијалном круном/ Bust draped, right, head radiate);
	C (Биста обучена на десно, глава гологлава/Bust draped, right, head bare).

41 Новац Никеје са некрополе Више гробаља није публикован са потпуним каталогом. Зато смо, за ову прилику у референцама наводили инвентарске бројеве (C-број) који ће приликом детаљног објављивања природно бити укључени у каталог. За приказ заступљених типова реверсних представа по владарима, cf. Војвода 2011: 248-249, табела 1./ A complete catalogue of the coins of Nicea from the *Više grobalja* necropolis have not been published. That is why on this occasion, in the references, we mentioned the inventory numbers (C-no.), which will, in the more detailed publication, of course, be included in the catalogue. For a review of the types of reverse presentations according to rulers, cf. Vojvoda 2011: 248-249, Table 1.

АЛЕКСАНДАР СЕВЕР/SEVERUS ALEXANDER⁴²

АЕ

Кат./ Cat.	Аверс/Obverse	Реверс/Reverse	Т/Wt. p/Size оsa/Axis	Референце/ References	Датовање/ Date
1	М АΥΡ СЕВН ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΥΤ (ΑΥΤ у лигатури/in ligature) Тип/Type A.	NI-K-[A]I-E ΩΝ Тип/Type 2.	3,82 20,00 SW	BMC 100 Weiser 030 N.C. 70, 71 V.G. C – 10.287 C – 9238	222-228
2	[M] [ΑΥΡ] СЕВН ΑΛΕΞ[ΑΝΔΡΟΣ] [ΑΥΤ] Тип/Type A.	[NI]-K-AI-E [ΩΝ] Тип/Type 2.	4,11 21,00 SW	BMC 100 Weiser 030 N.C. 70, 71 V.G. C – 10.287 C – 9238	222-228
3	М АΥΡ СЕВН ΑΛΕ[Ξ] ΑΝΔΡΟΣ ΑΥΤ Тип/Type A.	NI-K-AI-E ΩΝ Тип/Type ? (три војне ознаке/three standards).	4,39 21,00 SW	BMC 100 Weiser 030	222-228
4	М ΑΥΡΗ СЕВ ΑΛ[ΕΞΑΝΔΡΟΣ] [ΑΥΤ] (sic! ΑΥΡΗ) Тип/Type A.	N-IK-AI-E [ΩΝ] Тип/Type 2.	3,80 20,00 NE	/	222-228
5	[M] [ΑΥΡ] СЕВ [ΑΛΕ] ΞΑΝΔΡΟΣ ΑΥΤ (VГ in ligat.) Тип/Type A.	NI-K-AI-E ΩΝ Тип/Type 1.	3,98 20,00 SW	BMC 102 Weiser 030 N.C. 75 V.G. C – 1935 C – 650 C - 6863	222-228
6	М АΥΡ СЕВ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Α Тип/Type A.	NI-KA-IE-[ΩΝ] Тип/Type 1.	3,99 20,00 SW	BMC 102 Weiser 030 N. C. 84, 85	222-228
7	[M] [ΑΥΡ] СЕВ Α[ΛΕ] ΞΑΝΔΡ[ΟΣ] ΑΥ Тип/Type A.	N-IK-AI-E [ΩΝ] Тип/Type 13 (?).	4,85 21,00 N	BMC 104 Weiser 030	222-228

42 Примерци су поређани од дужих ка краћим аверсним легендама, а у оквиру сваке од њих према типовима реверсних представа./ The specimens are arranged, starting from the longer and ending with the shorter obverse legends and, for each of them, according to the types of reverse presentations.

НОВАЦ БИТИНИЈСКЕ КОВНИЦЕ НИКЕЈЕ ИЗ БАНОВОГ ПОЉА У МАЧВИ

8	[M] [A]ΥΡ CEV ΑΛΕ[ΞΑΝΔΡΟΣ] [AVΓ] Тип/Type A.	NI-K-AI-E ΩN Тип/Type ? (три војне ознаке/three standards).	3,74 18,00 SW	BMC 104 Weiser 030	222-228
9	[M] [AΥΡ] CE ΑΛΕΞΑΝΔΡ[OC] AV Тип/Type B.	N-IK-AI-E ΩN Тип/Type 8.	4,94 22,00 NE	BMC 102 Weiser 030 N.C. 110-112	222-228
10	M AV CE ΑΛΕ[ΞΑΝΔΡΟΣ] A[VΓ] Тип/Type B.	N-IK-AI-E ΩN Тип/Type 18.	3,76 19,00 NE	BMC 104 Weiser 030 V.G. C – 8662	222-228
11	M AΥΡ [...] Тип/Type A.	NI-[K]-[A]-IE ΩN Тип/Type 1.	4,25 20,00 SW	BMC 100 или/ or 102 Weiser 030	222-228
12	[...] ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ AV Тип/Type A.	[N]I-K-AI-E ΩN Тип/Type 1.	3,97 19,00 S	BMC 100 или/ or 102 Weiser 030	222-228
13	[M] AΥΡ [...] Тип/Type A.	NI-K-AI-E Ω[N] Тип/Type 1.	3,65 19,00 S	BMC 100 или/ or 102 Weiser 030	222-228
14	[M] AΥΡ CE[...] AVΓ Тип/Type A.	NI-KA-I-E ΩN Тип/Type 2.	3,69 19,00 NE	BMC 100 или/ or 102 Weiser 030	222-228

Јулија Мамаеа/Iulia Mamaea

Ковање под Александром Севером/Striking under Severus Alexander
AE

Cat.	Obverse	Reverse	Wt. Size Axis	Ref.	Date
15	ΙΟΥΛΙΑ ΜΑΜΑΙΑ AVΓ Тип/Type C.	NI-K-AI-E ΩN Тип/Type 2.	2,24 20,50 S	BMC 106 Weiser 033 N.C. 15 V.G. C – 8820	222-228
16	[ΙΟΥΛ]ΙΑ ΜΑ[ΜΑΙΑ] [AVΓ] Тип/Type C.	NI-KA-IE-ΩN Тип/Type 9с.	4,25 22,00 S	BMC 106 Weiser 033	222-228

ГОРДИЈАН III /GORDIANUS III

AE

Cat.	Obverse	Reverse	Wt. Size Axis	Ref.	Date
17	[M] [ANT] ГОРΔΙΑΝΟC A[VT] Тип/Type B.	N-IK-AI-E ΩN Тип/Type 5 (?).	2,69 18,00 S	BMC 122	238-244
18	[M] [ANT] [ГОР] ΔΙΑΝΟC AVΓ Тип/Type B.	[N]-IK-AI-E [ΩN] Тип/Type 9b (?).	3,77 18,00 SW	BMC 122 V.G. C – 3903 C – 11.439	238-244
19	M ANT ГОРΔVA[НОC] [AVΓ] (sic ! V instead I) Тип/Type B.	N-IK-AI-E ΩN Тип/Type 11 (?).	2,24 19,00 SW	/	238-244
20	M ANT ГОРΔΙΑΝΟC AVΓ Тип/Type B.	N-IK-AI-E ΩN Тип/Type 12a.	3,04 19,00 S	BMC 122 N.C. 117 (али вар. рв./ but var. rev.)	238-244
21	[M] [ANT] ГОРΔΙΑΝΟC AV[Γ] Тип/Type B.	N-IK-AI-E ΩN Тип/Type 12a.	2,69 18,00 NE	BMC 122 N.C. 117 (али вар. рв./ but var. rev.)	238-244
22	[M] ANT ГОРΔΙΑΝΟC AVΓ Тип/Type B.	N-IK-AI-E ΩN Тип/Type 12a.	2,09 18,00 N	BMC 122 N.C. 117 (али вар. рв./but var. rev.)	238-244
23	M ANT [ГОРΔΙΑΝΟC] [AVΓ] Тип/Type B.	N-IK-AI-E ΩN Тип/Type 12a (?).	3,44 21,00 NW	BMC 122 N.C. 117 (али вар. рв./but var. rev.)	238-244
24	[M] [ANT] [ГОР] ΔΙΑΝΟC AVΓ Тип/Type B.	NI-K-AI-E ΩN Тип/Type 12b.	2,44 19,00 N	BMC 122 V.G. C – 9804	238-244
25	M ANT ГОР[ΔΙΑΝΟC] [AVΓ] Тип/Type B.	N-IK-AI-E ΩN Тип/Type 14.	2,73 18,00 NE	BMC 124 N.C. 118 или/or 135-138	238-244
26	[M] [ANT] [ГОР] ΔΙΑ[НОC] [AVΓ] Тип/Type B.	N-IK-AI-E [ΩN] Тип/Type 14.	2,09 18,00 SW	BMC 124 N.C. 118 или/or 135-138	238-244

27	[M] [ANT] [ГОР] ΔΙΑΝΟΣ [ΑΥΓ] Тип/Type B.	N-IK-AI-E ΩΝ Тип/Type 14 (?).	4,06 19,00 NE	BMC 124 N.C. 118 or 135- 138	238-244
28	M ANT [ГОРΔΙΑΝΟ] C ΑΥΓ Тип/Type B.	N-IK-AI-E [ΩΝ] Тип/Type 18.	2,34 18,00 NE	BMC 124 N.C. 119 (али вар. рв./ but var. rev.) V.G. C – 4694 C - 1397	238-244
29	M ANT ГОРΔΙΑΝΟΣ ΑΥΓ Тип/Type B.	[NI]-K-AI-E [ΩΝ] Тип/Type 18.	2,26 18,00 S	BMC 124 N.C. 119 (али вар. рв./ but var. rev.)	238-244
30	M ANT ГОРΔΙΑΝΟΣ ΑΥ Тип/Type B.	N-IK-A-I ΕΩΝ Тип/Type 18a.	2,30 19,00 SW	BMC 124	238-244
31	[M] [ANT] [Γ] ΟΡΔΙΑΝΟΣ ΑΥΓ Тип/Type B.	N-IK-AI-E [ΩΝ] Тип/Type 18b.	3,00 17,00 N	BMC 124 N.C. 119 (али вар. рв./but var. rev.)	238-244
32	Illegible. Тип/Type B.	N-IK-A-I ΕΩΝ Тип/Type 17 or 18 (?).	3,18 17,00 NE	BMC 124	238-244
33	Illegible. Тип/Type B.	[N]-IK-AI-E [ΩΝ] Тип/Type 24 (?).	3,27 19,00 S	N.C. 148	238-244
34	[M] [ANT] [ГОР] ΔΙΑΝΟΣ ΑΥΓ Тип/Type B.	N-I-K-A-I [ΕΩΝ] Тип/Type 27a.	3,22 20,00 S	N.C. 124-129	238-244
35	[M] [ANT] [ГОРΔΙ] ΑΝΟΣ ΑΥΓ Тип/Type B.	N-I-K-A-I ΕΩΝ Тип/Type 27a (?).	3,69 22,00 SW	N.C. 124-129	238-244
36	[M] [ANT] ГОР[Δ] I[ΑΝΟΣ] ΑΥΓ Тип/Type B.	N-I-K-A-I ΕΩΝ Тип/Type 28.	2,95 19,00 NE	N.C. 130-134 V.G. C – 10.682 C – 9081/2 C – 8125 C – 8371	238-244
37	M [ANT] [ГОР] ΔΙΑΝΟΣ ΑΥΓ Тип/Type B.	N-I-K-A-I ΕΩΝ Тип/Type 28a.	3,82 20,00 NE	N.C. 130-134 V.G. C – 8645 C – 9852 C – 9091 C – 9736	238-244

38	Μ ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ ΑΥΓ Тип/Type B.	N-I-K-A-I ΕΩΝ Тип/Type 28a.	3,74 20,00 S	N.C. 130-134 V.G. C – 8645 C – 9852 C – 9091 C – 9736	238-244
39	Μ [ANT] [ΓΟΡΔ] ΙΑΝΟΣ ΑΥΓ Тип/Type B.	N-I-KA-I-E ΩΝ Тип/Type 28a (?).	2,19 18,00 N	N.C. 130-134 but var. rev.	238-244
40	Μ ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ ΑΥΓ Тип/Type B.	N-I-K-A-I ΕΩΝ Тип/Type 28b.	2,38 19,00 SE	N.C. 130-134 (али вар. рв./but var. rev.)	238-244
41	Μ ANT [ΓΟΡ] ΔΙΑΝΟΣ ΑΥΓ Тип/Type B.	N-IK-A-IE ΩΝ Тип/Type 30 (?).	2,65 19,00 NE	/	238-244
42	Illegible. Тип/Type B.	[ΝΙΚΑΙΕ] ΩΝ Тип/Type ? (три војне ознаке/three standards).	5,12 20,00 NE	/	238-244
43	Illegible. Тип/Type B.	Illegible. Тип/Type ? (три војне ознаке/three standards).	3,03 19,00 N	/	238-244
44	Illegible. Тип/Type B.. (?)	Illegible. Тип/Type ? (три војне ознаке/three standards).	3,78 18,00 S	/	238-244

ЛИТЕРАТУРА/BIBLIOGRAPHY

Алексић 1881

А. Алексић, Топографија старинских остатака у садањој Мачви, *Раг, листи за науку и књижевности*, књ. I, св. II (Београд): 186-192.

ВМС Greek

W. Wroth, *A Catalogue of Greek Coins in the British Museum. Catalogue of Greek Coins. Pontus, Paphlagonia, Bithynia and King of Bosporus*, London 1889: British Museum Trustees.

Борић-Брешковић 1976

Б. Борић-Брешковић, *Новац колоније Виминацијума у збирци Свејозара Св. Душанића*, Београд: Музеј града Београда.

Borić-Brešković, Arsenijević 2008

B. Borić-Brešković, M. Arsenijević, The Roman Denarii Hoard from Radalj near Drina, *Numizmatičar* 26/27 (2003-2004): 93-156.

Borić-Brešković, Crnobrnja 2008

B. Borić-Brešković, N. Crnobrnja, The first and second century denarii hoard from Ušće near Obrenovac, *Numizmatičar* 26/27 (2003-2004): 9-82.

Borić-Brešković 2011

B. N. Borić-Brešković, Coin Hoard from the Stobi Mint Found in South Serbia, *Зборник Народног музеја* 20/1, *археологија* (Београд): 411-437 (in press).

Brunšmid 1907

J. Brunšmid, Unedierte Münzen von Dazien und Moesien im kroatischen Nationalmuseum in Agram, *NZ XXXVIII* (1906): 1-16.

Васић 1985

М. Васић, Мачва и Подриње у римско доба, *Гласник САД 2* (Београд): 124-141.

Vasić, Milošević 2000

M. Vasić, G. Milošević, *Mansio Idimum, Rimska poštanska i putna stanica kod Medvede*, Beograd: Arheološki institut i Narodni muzej Beograd.

Васиљевић 1967

М. Васиљевић, Топографија археолошких налазишта и споменика у Подрињу, *Годишњак Историјског архива V* (Шабац): 122-156.

Vasiljević 1972

М. Vasiljević, Rekognosciranja u Podrinju i sondažna ispitivanja, *Arheološki pregled 14* (Beograd): 164-189.

Vasiljević 1980

M. Vasiljević, Rekognosciranja u Podrinju, *Arheološki pregled* 21 (1979) (Beograd): 205-228.

Васиљевић 1996

M. Васиљевић, *Мачва – историја, сџановништво*, Богатић: ЈП ПТТ саобраћаја „Србија“.

Војвода 2011

M. Војвода, Реверсне представе са војним ознакама на новцу конице у Никеји на основу узорка са виминацијумске некрополе Више гробаља, *Гласник САД* 25 (2009) (Београд): 243-256.

Даутова-Рушевљан 1984

B. Даутова-Рушевљан, Новац са ископавања Римског насеља на локалитету Гомолава (1953-1978), *Раг Војвођанских музеја* 28 (1982-1983) (Нови Сад): 47-79.

Даутова-Рушевљан 1989

B. Даутова-Рушевљан, Римски новац са лимеса у Војвођанском музеју, *Раг Војвођанских музеја* 31 (1988-1989) (Нови Сад): 75-106.

Dušanić 1977

S. Dušanić, Aspects of Roman Mining in Noricum, Pannonia, Dalmatia and Moesia Superior, in: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 6, eds. H. Temporini and W. Haase, Berlin-New York: de Gruyter, 52-94.

Душанић 1980

C. Душанић, Организација римског рударства у Норикy, Панонији, Далмацији и Горњој Мезији, *Историјски гласник* 1-2 (Београд): 7-55.

Иванишевић 1988

B. Иванишевић, Каталог новца са локалитета Светиња у Костолцу, *Сџаринар* XXXVIII (1987): 59-63.

Ivanović 2009.

I. Ivanović, Novac grada Nikeje u numizmatičkoj zbirci Narodne biblioteke “Vuk Karadžić” u Velikom Gradištu, *Petničke sveske* 67 (Valjevo): 361-369.

Janković-Mihaldžić 2008

D. Janković-Mihaldžić, Pojedinačni nalazi rimskog novca na Medijani, u: *Naissus I*, Niš: Narodni muzej Niš i Arheološki institut Beograd, 25-73.

Jovanović 2004

A. Jovanović, Münzen – Katalog und Datierung, in: A. Cermanović-Kuzmanović, A. Jovanović, *Tekija*, ed. Miloje Vasić, Đerdapske sveske, posebna izdanja 4, Beograd: Arheološki institut, Narodni muzej, Centar za arheološka istraživanja, 55-74.

Kos 1998

P. Kos, *Leksikon antičke numizmatike*, Zagreb: HBZ.

Mirković 1968

M. Mirković, *Rimski gradovi na Dunavu u Gornjoj Meziji*, Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije.

Petković, Ružić 2005

S. Petković, M. Ružić, Roman Necropolis, in: *Roman and medieval necropolis in Ravna near Knjaževac*, ed. Miloje Vasić, Archaeological Institute Monographs Vol. 42, Beograd, 23-155.

Petrović 2004

S. Petrović, *Rimski novac u Podrinju*, Šabac: Narodni muzej Šabac.

Петровић 2010

С. Петровић, Налази римског новца у Подрињу, *Нумизмајичар* 28: 107-143.

Поповић 1997

П. Поповић, Нумизматичке збирке Музеја Срема, *Зборник Музеја Срема* 3 (Сремска Митровица): 17-35.

Поповић 1980

В. Поповић, Римски новац из Царичиног града, *Нумизмајичар* 3: 121-128.

Рашковић 1998

Д. Рашковић, Појединачни налази римског и византијског новца Народног музеја Крушевац, *Нумизмајичар* 21: 63-116.

Рашковић 1998а

Д. Рашковић, Рекогносцирање античких локалитета и комуникација на подручју мојсињских и послонских планина, *Гласник САД* 14 (Београд): 171-195.

Сариа, Б. 1925

Б. Сариа, Археолошке белешке, *Сџаринар* (т.с.) 3 (1924-1925): 159-164.

Сариа, Б. 1926

Б. Сариа, Извештај о преисторијском, класичном и нумизматичком одељењу, *Годишњак СКА* 33 (1924): 192-216.

Celestin 1904

V. Celestin, Grčki i rimski kolonijalni novci nađeni u Osijeku, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol. 7, No. 1: 15-25.

Црнобрња 1981

Н. Црнобрња, Новац града Никеје у нумизматичкој збирци Музеја града Београда, *Годишњак града Београда XXVIII*: 5-23.

Црнобрња 1987

Н. Црнобрња, О налазу римског новца откривеног у Врњачкој Бањи 1924. године, *Наша прошлост. Зборник радова Народној музеја и Историјској архива* 2 (Краљево): 67-76.

Црнобрња 1992

Н. Црнобрња, Нови подаци о налазима римског новца на подручју општине Обреновац, *Гласник САД* 8 (Београд): 152-158.

Црнобрња 1993

Н. Црнобрња, *Новац провинције Дакије у збирци Светозара Св. Душанића*, Београд: Музеј града Београда.

Црнобрња, Челекетић 1995

Н. Црнобрња, В. Челекетић, Налази римског новца на локалитетима Клисина и Пустара у Батајници, *Гласник САД* 10 (Београд): 128-138.

Црнобрња, Челекетић 1998

Н. Црнобрња, В. Челекетић, Налази римског новца на локалитетима Клисина и Пустара у Батајници, III део, *Гласник САД* 14 (Београд): 233-240.

Weiser 1983

W. Weiser, *Katalog der Bithynischen Münzen der Sammlung des Institus für Altertumskunde der Universität zu Köln*, Bd. 1, Nikaia, Opladen: Westdeutscher Verlag.

Mirjana VOJVODA
Archaeological Institute, Belgrade

Slavoljub PETROVIĆ
National Museum, Šabac

COINS OF THE BITHYNIAN MINT OF NICAEA FROM BANOVO POLJE IN MAČVA

Summary

Keywords: Roman provincial coinage, Nicaea, Banovo Polje, Mačva

Thanks to a kind donor, in 2011, the National Museum in Šabac came into possession of 44 bronze coins from the Bithynian mint of Nicaea. They do not represent part of a collective find, but were unearthed one by one during agricultural works over a longer period of time, and originate from the locality of Duge Njive in the village of Banovo Polje (Municipality of Bogatić). The village is located in western Mačva, on the lower course of the River Zasavica, at a distance of approximately 3.5 kilometres from the River Sava, and eight kilometres northeast of the confluence of the Drina and the Sava rivers. The area of Duge Njive is located on the left bank of the Batar, just ahead of where its waters flow into those of the Zasavica (Map 1).

This is a well known locality, registered for the first time in 1881 (ref.2). The reconnoitering of Mačva and Podrinje took place during the 1950s, but the biggest contribution was the exploration during the 1960s and 1970s by Milivoje Vasiljević and Vojislav Trbuhović, who also registered this locality (ref. 3). During the 1980s, Miloje Vasić dealt with the issues and systematisation of the Roman localities in Mačva and Podrinje and, in recent times, Slavoljub Petrović presented the money finds from these localities (ref. 4).

By all accounts, on the basis of the results of field explorations that have been published so far, the remains found in the area of Duge Njive are that of a vicus or a small settlement. Besides the visible remnants of buildings, ancient money has been unearthed there over the years, of which some pieces are kept in the National Museum in Šabac (ref.5). Moreover, workers dug up an unknown large quantity of Roman coins in 1992 – a hoard by all indications. Unfortunately, the find has been largely dispersed and the Museum obtained eight specimens of the Antoninians of Probus. Three other Roman localities were registered in the immediate neighbourhood of this locality, in the territory of the same village – Crkvine I and II, and Ključevi, recorded as villae rusticae (ref. 7-9). A little to the west, on the border of the territories of Banovo Polje and Crne Bare, the remains of a villa rustica were also discovered, and a hoard of coins (ref. 10).

According to known money finds, the possible date of the formation of the vicus in the area of Duge Njive was the middle of the 2nd century, but activity there was the most intense during the 3rd century. This is indicated by the finds of imperial coinage of Marcus Aurelius, Elagabalus and Probus, and the provincial coinage of Nicaea of Alexander Severus and Gordianus III. Besides the mentioned dispersed money hoard, finds of Nicaean coinage which

have reached the Museum represent the largest known sample of money from this locality. Although we do not possess information about the archaeological context of these finds, their publication will contribute to a better understanding of the circulation of provincial coinage in Lower Pannonia and the neighbouring provinces during the 3rd century.

As mentioned above, the 44 bronze pieces from the mint of Nicaea, in Bythinia, were obtained by the National Museum in Šabac. Of them, 14 belong to Alexander Severus (Cat. 1-14), two to Julia Mamaea (coinage under Alexander Severus, Cat. 15-16) and 28 to Gordianus III (Cat. 17-44). Apart from the known obverse legends, one (Cat. 4) is singled out among the pieces of Alexander Severus with M AYPH CEV... in the obverse legend, instead of M AYP CEVH... as is usual. The situation is similar with one specimen of Gordianus III (Cat. 20) which, instead of M ANT ΓΟΡΔΙΑ[ΝΟC] ... reads M ANT ΓΟΡΔΑΥΑ[ΝΟC]. Besides these, there are no other particularities among the obverse legends and presentations. However, the situation is different with the reverse presentations, where we observed several new variants. Among the pieces of Alexander Severus there are four reverse types with three ensigns (types 1, 2, 13 (?) and 8), one type with an aquila between two ensigns (type 18) and two pieces for which it was impossible to determine the type (ref. 13). All defined types are known and represented in the collection of the Museum of the City of Belgrade and in the Viminatum necropolis called Više grobalja.

Specimens of Julia Mamaea are represented with two known motifs (type 2 and a variant of the type 9c). The first is known both from the collection of the Museum of the City of Belgrade and from the Više grobalja necropolis, while the 9c variant has so far only been found in the coinage of Alexander Severus on one specimen from the Više grobalja necropolis (ref. 14).

The following motifs are represented on the coins of Gordianus III: three ensigns (type 5 (?), 9b (?), 11 (?), 12a and 12b), an aquila between two ensigns (types 14, 18, 18a and 18b), an aquila between two legionnaire capricorns (type 24), two legionnaire capricorns between two ensigns (type 27a, 28, 28 a and 28b), a capricorn between two ensigns (type 30 ?), and in three cases it was not possible to determine the type. This, relatively small number of coins of Gordianus III, made it possible to discern as many as four new variants within the types 18, 27 and 28. Two new variants, 18a (Cat. 30, fig. 1) and 18b (Cat. 31, fig. 2) were observed within type 18, variant 27a (Cat. 34-35, fig. 3) within type 27, and variant 28b (Cat. 40, fig. 4) within type 28.

It emerges from this that the researcher's attention should be orientated towards the further completion of diverse iconographic motifs with military markings on Nicaean issues. The first to observe this was Nikola Crnobrnja who, while publishing the finds of Nicaean coins from the collection of the National Museum in Belgrade, recognised as many as 28 types in a sample of 155 pieces (ref. 15). Recently, the co-author of this paper, Mirjana Vojvoda, recognised four more new types and 25 variants of types, which were defined earlier by N. Crnobrnja, in a sample of 290 pieces of Nicaean coinage from the Viminatum necropolis of Više grobalja (ref. 16). A paper appeared at the same time, by Ilija Ivanović, who published 15 pieces of Nicaean coinage of Alexander Severus from the collection of the "Vuk Karadžić" National Library in Veliko Gradište (ref. 17). In addition to these three collections, money from Nicaea has so far not been published separately in our country, except in several cases where it appeared as accompanying material in archaeological excavations, reconnoitering or as parts of private collections, represented by one or two pieces (ref. 19).

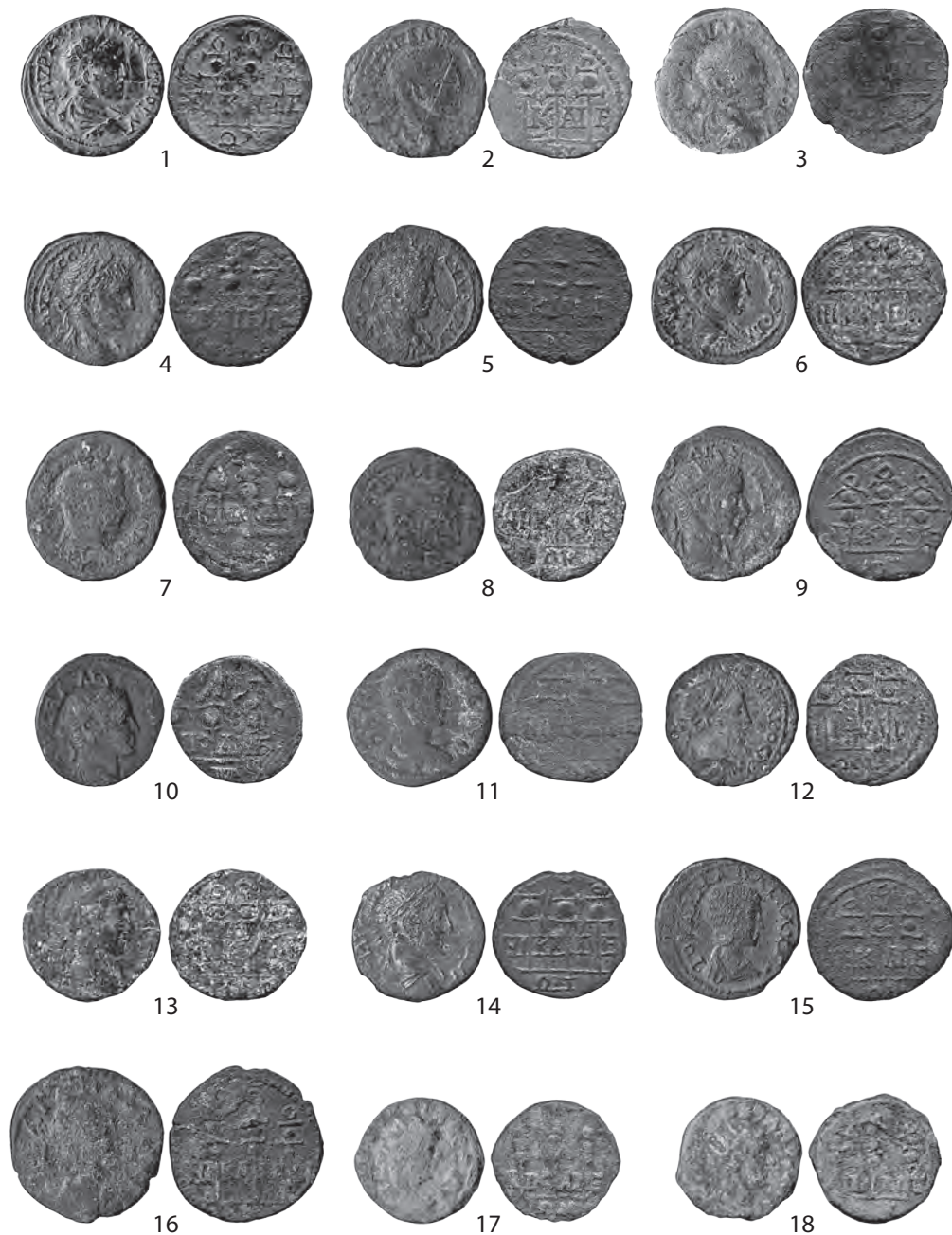
Multiple conditions arose in the Danube and Balkan provinces in the 3rd century, which led to the mass appearance of Nicaean bronze money in circulation. This was especially true in the third and fourth decade, i.e. during the rule of Alexander Severus and Gordianus III. On the one hand, the appearance of a large quantity of coins from Nicaea in circulation in

the Danube and Balkan provinces, was precipitated by the lack of small bronze coins of the Senate issues, which was probably the chief reason for the opening of mints for provincial coins in Viminatium, and then in Sarmizegetusa (Dacia) (ref. 25). It has been observed that after the year 239 and the start of operation of the mint in Viminatium, the Nicaean issues all but disappeared from circulation in the territories of Upper Moesia and Lower Pannonia where, obviously, the problem of the shortage of money was the most evident. The opening of the mint in Viminatium and the entry into circulation of its coins was immediately reflected in the reduced inflow of money of Gordianus III from the Nicaean mint.

On the other hand, the highest concentration of money from Nicaea around Viminatium and, generally, along the Danube limes, is connected with the movement of military troops. More frequent movements of troops during the first half of the 3rd century, along the Danube limes and the road that led from Viminatium to Naissus and onwards through Thrace, to the Bosphorus, had influenced the significant frequency of coins from Bythina. The highest concentration of finds of money from Nicaea is bound to the course of the Danube (Veliko Gradište, Viminatium, Belgrade, Zemun, Batajnica, Novi Banovci, Surduk, Beška, Vukovar, Osijek) (ref. 33).

The lower course of the Sava navigable route also had great economic significance, primarily because of the position of Sirmium, which is proven by the numerous finds of coins – among others, Nicaean, which have been found along this route (Ušće, Hrtkovci, Sremska Mitrovica, Banovo Polje) (ref. 35, 36). Besides the natural conditions, the proximity of Sirmium, the most important centre in this part of Lower Pannonia, certainly had an impact on the development of agriculture in this region. The settlement on the locality of Duge Njive in Banovo Polje certainly had a close connection with the mentioned villas in the immediate vicinity (Crkvine I and II, Ključevi), and it is possible that workers employed on the neighbouring holdings lived there (ref. 40). In a wider context, it was definitely also linked with other holdings in the neighbourhood and, naturally, with Sirmium as the centre into which the goods poured and where trading took place. The find of the Nicaean mint's coins in Banovo Polje, although incomplete in the contextual sense, represents a significant contribution to the completion of the topography of such finds in the territory of Serbia.

ТАБЛА I

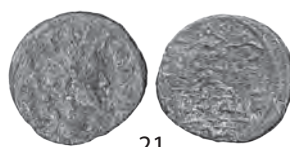
ТАБЛА II

19

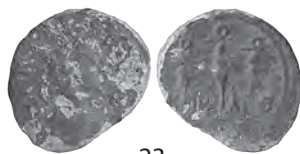
20

21

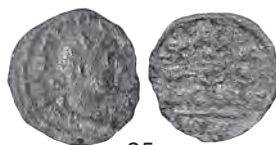
22

23

24

25

26

27

28

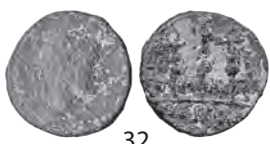
29

30

31

32

33

34

35

36

ТАБЛА III

